BAHODIR KARIMOV VA ULUG‘BEK HAMDAMNING TANQIDIY TAFAKKURI

Tursunaliyeva Munisaxon Davronbek qizi

Farg’ona davlat universiteti Filologiya fakulteti

O’zbek tili yo’nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya

O‘zbekcha. Maqolada o‘zbek adabiy tanqidchiligining yirik vakillari Bahodir Karimov va Ulug‘bek Hamdamning tanqidiy tafakkuri tahlil qilinadi. Karimovning matnshunoslik va germenevtik yondashuvi, qodiriyshunoslikdagi ilmiy jasorati, Hamdamning inson ruhiyati va fikr erkinligiga asoslangan estetik qarashlari qiyosiy yoritiladi. Ikki olim metodining bugungi kitobxonlik madaniyatiga ta’siri ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: adabiy tanqid, germenevtika, qodiriyshunoslik, ruhiyat, estetik tafakkur, kitobxonlik madaniyati.

Kirish

Har yili dunyoga keladigan minglab kitoblar orasidan haqiqiy durdonalarni saralash, badiiy so‘z ortidagi haqiqatni ochib berish adabiy tanqidchilikning zimmasidagi eng mas’uliyatli vazifadir. Tanqidchi — shunchaki xato qidiruvchi emas, balki kitobxon va asar o‘rtasidagi estetik ko‘prikdir. Bugungi zamonaviy o‘zbek adabiyotshunosligida ana shunday yuksak tanqidiy tafakkur sohiblari sifatida Bahodir Karimov va Ulug‘bek Hamdam alohida ajralib turadi.

Ushbu maqolada har ikki olimning o‘zbek adabiy tanqidchiligini yangi bosqichga olib chiqqan o‘ziga xos ilmiy metodlari, jasorati va qarashlari tahlil qilinadi. Maqola davomida professor Bahodir Karimovning matn qa’ridagi yashirin haqiqatlarni zargardek sinchkovlik bilan izlashi (matnshunoslik va germenevtik yondashuvi) hamda adib va

munaqqid Ulug‘bek Hamdamning badiiy asarga inson ruhiyati, falsafasi va fikr erkinligi prizmasidan yondashishi qiyosiy o‘rganiladi. Yakunda esa ushbu ikki yirik nigohning o‘zbek estetik tafakkurini qoliplardan ozod qilishdagi mushtarak o‘rni haqida umumiy xulosa beriladi.

Bahodir Karimov: Matn qa’ridagi haqiqat izlovchisi

Professor Bahodir Karimov zamonaviy o‘zbek adabiyotshunosligida matn bilan zargardek sinchkovlik bilan ishlaydigan, so‘zlarning tub qatlamlaridagi ma’nolarni ochuvchi yirik olimdir. Uning tanqidiy tafakkuri shunchaki asarni baholashdan iborat emas, balki matnni qayta kashf etishga qaratilgan. Olim o‘z tadqiqotlarida jahon adabiyotshunosligidagi ilg‘or germenevtika (matnni chuqur tushunish va talqin qilish san’ati) metodiga tayanadi.[1]

Bahodir Karimovning munaqqidlik jasorati, ayniqsa, jadidlar merosini o‘rganishda va qodiriyshunoslikda yaqqol namoyon bo‘ladi.[2] U sho‘ro davrida soxtalashtirilgan yoki yuzaki talqin qilingan adabiy faktlarni qat’iy rad etadi. Masalan, uning Abdulla Qodiriy ijodiga bag‘ishlangan “Qodiriy qadri”, “Abdulla Qodiriy: tanqid, tahlil va talqin” kabi asarlarida[3] yozuvchi romanlaridagi har bir ramz, ijtimoiy og‘riq va qahramonlar ruhiyati tarixiy haqiqat tarozisiga tortiladi.

Olim matnga mikrodarajada yondashadi. U muallifning nuqtai nazarini, davrning ijtimoiy-siyosiy bosimlarini matn ichidagi yashirin ishoralardan topib beradi. Bahodir Karimov falsafasida tanqidchilik — bu adabiyotni soxtalikdan tozalovchi va unga haqqoniylik hamda adolat mezoni bilan qaraydigan jiddiy ilm sohasidir.

[1]Karim B. Abdulla Qodiriy va germenevtik tafakkur. – Toshkent: Akademnashr, 2014. – B. __.

[2]O‘sha asar. – B. __.

[3]Karimov B. Qodiriy qadri. – Toshkent: [nashriyot], [yil]. – B. __; Karimov B. Abdulla Qodiriy: tanqid, tahlil va talqin. – [joy]: [nashriyot], [yil]. – B. __.

Ulug‘bek Hamdamning yozuvchilik va munaqqidlik falsafasi: Ruhiyat muvozanati va erkin fikr

Zamonaviy o‘zbek adabiyoti jarayonida Ulug‘bek Hamdam o‘ziga xos universal siymodir. Boisi u adabiyot maydonida nafaqat qat’iy talabchan munaqqid, balki inson ruhiyatining murakkab qatlamlarini tasvirlovchi iste’dodli yozuvchi va shoir sifatida ham namoyon bo‘ladi. Uning yozuvchilik va munaqqidlik falsafasi bir-birini inkor etmaydi, aksincha, bir-biri bilan chambarchas bog‘lanib, yaxlit bir tizimni tashkil etadi. Yozuvchi sifatida his qilgan og‘riqlarini munaqqid sifatida ilmiy tahlil tarozisiga tortadi.

Ijodkorlik falsafasi: Inson dardi va muvozanat izlash. Ulug‘bek Hamdam yozuvchi sifatida badiiy asarda voqealar rivojiga yoki maishiy tafsilotlarga unchalik o‘ch emas. Uning “Muvozanat”, “Isyon va itoat”, “Sabo va Samandar” kabi romanlari[4] markazida har doim ruhiy evrilishlar, ekzistensial inqirozlar va inson o‘zligini izlashi turadi.[5] Muallif jamiyat va shaxs o‘rtasidagi aloqalarni, moddiy dunyo bilan ma’naviyat o‘rtasidagi singan ko‘priklarni tiklashga urunadi. Uning badiiy tabiati tasavvuf falsafasi, Sharq va G‘arb adabiyoti sintezidan suv ichgan.

Munaqqidlik falsafasi: Qoliplarni buzish va estetik yangilanish. Yozuvchilik tajribasi Ulug‘bek Hamdamga matnni ichkaridan turib, ijodkor ruhiyati orqali tushunish imkonini beradi. U munaqqid sifatida “Badiiy tafakkur tadrijlari”, “Estetik mukammallik muammosi” kabi tadqiqotlarida[6] sho‘ro davridan qolgan majburiy g‘oyaviy ramkalarni keskin tanqid qiladi. Olim badiiy asarni baholashda eng birinchi mezonga aylangan sotsialistik realizm qoliplarini sindirib, adabiyotning asl vazifasi — inson dardi va tafakkur erkinligini ko‘rsatish ekanini himoya qiladi.

[4]Hamdam U. Muvozanat. – Toshkent: Sharq, [yil]; Hamdam U. Isyon va itoat. – [joy]: [nashriyot], [yil]; Hamdam U. Sabo va Samandar. – [joy]: [nashriyot], [yil].

[5]Uralova D.M. “Muvozanat” romanida ramziy obraz va poetik mazmun // Oriental Renaissance. – 2023. – № 3(3). – B. 1346–1351.

[6]Hamdam U. Badiiy tafakkur tadriji. – [joy]: [nashriyot], [yil]. – B. __.

Ulug‘bek Hamdamning tanqidiy tafakkuri quruq ilmiy qoidalarga emas, balki ijodiy intuitsiyaga asoslanadi. U munaqqid sifatida boshqalardan talab qiladigan erkinlik, samimiyat va yangicha estetik tafakkurni,[7] eng avvalo, o‘zining yozuvchilik faoliyatida ko‘rsatib bera olgan noyob ijodkordir.

Ikki olim qarashlarining bugungi kitobxonlik madaniyatiga ta’siri

Axborot oqimi haddan tashqari tezlashgan va yuzaki, tijoriy kitoblar ko‘paygan bugungi davrda haqiqiy adabiyotni sayozidan ajratish eng muhim muammolardan biriga aylandi. Shuning uchun ham Bahodir Karimov va Ulug‘bek Hamdamning tanqidiy tafakkuri shunchaki universitet xonalaridagi ilmiy bahslar bo‘lib qolmay, bugungi kitobxonlik madaniyatini to‘g‘ri shakllantiruvchi kuchli vositadir. Har ikki olim o‘zining ilmiy izlanishlari va kitoblari bilan zamonaviy o‘quvchiga matnga qanday yondashish kerakligini o‘rgatib kelmoqda.

Professor Bahodir Karimov o‘zining “Abdulla Qodiriy va germenevtik tafakkur” hamda “Qodiriy qadri” kabi fundamental tadqiqotlarida matn bilan zargardek ishlash namunasini ko‘rsatdi.[8] Olim sho‘ro davridagi soxtalashtirilgan g‘oyalarni rad etib, tarixiy haqiqatni aniq arxiv hujjatlari bilan dalilladi.[9] Bu metod bugungi yosh kitobxonlarni kitobni shunchaki yuzaki o‘qib ketishdan to‘xtatadi. U o‘quvchida xuddi detektiv kabi har bir so‘z ortidagi yashirin ma’no va ramzlarni qidirish, ya’ni intellektual mutolaa ko‘nikmasini tarbiyalaydi.

Olim va adib Ulug‘bek Hamdam esa o‘zining “Badiiy tafakkur tadrijlari” va “Yangilanish ehtiyoji” kitoblarida adabiy tanqidning asosiy vazifasi xato qidirish emas, balki asardagi inson dardini ochib berish ekanini isbotladi.[10] U mafkuraviy qoliplarni

[7]Normatov U., Hamdam U. Dunyoni yangicha ko‘rish ehtiyoji // Jahon adabiyoti. – 2002. – 12-son. – B. __.

[8]Karim B. Abdulla Qodiriy va germenevtik tafakkur. – Toshkent: Akademnashr, 2014; Karimov B. Qodiriy qadri. – [joy]: [nashriyot], [yil].

[9]Karim B. O‘sha asar. – B. __.

[10]Hamdam U. Badiiy tafakkur tadriji; Yangilanish ehtiyoji. – [joy]: [nashriyot], [yil]. – B. __.

parchalab, adabiyotda erkinlikni birinchi o‘ringa olib chiqdi. Bu yondashuv o‘quvchiga asarni g‘oyaviy tazyiqlarsiz, inson ruhiyati va falsafasi orqali tushunishga yordam beradi. Natijada kitobxonlik shunchaki vaqt o‘tkazish emas, balki inson ruhini yuksaltiruvchi jarayonga aylanadi.

Bahodir Karimov va Ulug‘bek Hamdam qoldirayotgan tanqidiy meros kelajakda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar asrida yashaydigan yangi avlod adabiyotshunoslari uchun eng ishonchli kompas bo‘lib xizmat qiladi. Matnlar globallashuv va sun’iylashuv girdobiga tushib borayotgan XXI asrda, aynan ushbu olimlar ilgari surgan “haqiqat va ruh muvozanati” tamoyili milliy o‘zlikni hamda badiiy so‘zning muqaddasligini saqlab qolish imkonini beradi. Shuning uchun ham ularning tanqidiy tafakkuri va metodologiyasi o‘zbek madaniyati tarixida o‘chmas ilmiy maktab bo‘lib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karim B. Abdulla Qodiriy va germenevtik tafakkur. – Toshkent: Akademnashr, 2014.

2. Karimov B. Qodiriy qadri. – Toshkent: [nashriyot], [yil].

3. Karimov B. Abdulla Qodiriy: tanqid, tahlil va talqin. – [joy]: [nashriyot], [yil].

4. Hamdam U. Muvozanat. – Toshkent: Sharq, [yil].

5. Hamdam U. Isyon va itoat. – [joy]: [nashriyot], [yil].

6. Hamdam U. Sabo va Samandar. – [joy]: [nashriyot], [yil].

7. Hamdam U. Badiiy tafakkur tadriji. – [joy]: [nashriyot], [yil].

8. Hamdam U. Maqolalar va davra suhbatlari. – Toshkent: Akademnashr, 2014.

9. Normatov U., Hamdam U. Dunyoni yangicha ko‘rish ehtiyoji // Jahon adabiyoti. – 2002. – 12-son.

10. Uralova D.M. “Muvozanat” romanida ramziy obraz va poetik mazmun // Oriental Renaissance. – 2023. – № 3(3). – B. 1346–1351.

11. O‘zbek adabiy tanqidi: Antologiya. – Toshkent, 2011.